

ULUSLARARASI XVIII.
**ORTAÇAĞ VE TÜRK DÖNEMİ KAZILARI
VE SANAT TARİHİ ARAŞTIRMALARI
SEMPOZYUMU (22-25 EKİM 2014)**
BİLDİRİLER

XVIII. INTERNATIONAL
SYMPOSIUM OF THE MIDDLE AGES
AND THE TURKISH PERIOD EXCAVATIONS
AND HISTORY OF ART RESEARCHES

PROCEEDINGS

AYDIN - 2017

**ULUSLARARASI XVIII. ORTAÇAĞ VE TÜRK
DÖNEMİ KAZILARI VE SANAT TARİHİ
ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU
(22-25 EKİM 2014)**

**XVIII. INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF THE
MIDDLE AGES AND THE TURKISH PERIOD
EXCAVATIONS AND HISTORY OF ART
RESEARCHES
(OCTOBER 22-25, 2014)**

KUŞADASI, KADIKALESİ/ANAİA KAZISI BİZANS DÖNEMİ CAM BULUNTULARINDAN SOFRA/MASA KAPLARI

Arş. Gör. Tümay HAZİNEDAR COŞKUN*

Özet

Kuşadası, Kadıkalesi Kazısı küçük buluntuları içinde yer alan cam malzeme, özellikle son yıllarda yoğunlaşan çalışmalar ile günlük yaşama ilişkin ve yerleşim yerleri arasındaki ticaret ağını anlamamızı yönelik çeşitli bilgiler sunmaktadır. Söz konusu cam buluntular, 2001 yılından bu yana devam etmekte olan Kadıkalesi küçük buluntularının, sayısal yoğunluk bakımından ikinci sırasında yer almaktadır. Cam buluntular sayısal fazlalığı, form ve renk açısından çeşitlilik göstermesi ile çoğu parçanın kırık ve noksan olmasına rağmen resititüe edilebilir olması ile Ortaçağ camcılığına önemli veriler sunmaktadır. Makalede Kadıkalesi kazılarının yoğun cam buluntularından günlük kullanıma yönelik olan bardaklar, kadehler, şişeler, sürahiler ve kâseler zengin örnekler ile sunulacak ve tanıtılacaktır. Cam buluntular arasında halka kaideli ve vurma dipli bardaklar; şişelerden daha geniş olan vurmali dipleri ve hacimleri ile ayrılan huni ağızlı şiş gövdeli sürahiler ve ayaklı kâseler ile çeşitli tipteki kadehler dikkat çekici örnekler arasındadır. Cam eserlerin zenginliği, fritler, cürufklar, hatalı üretilmiş parçalar ve pota parçası olabilecek buluntular kaledeki cam üretimini kanıtlayan parçalardır. Bu doğrultuda söz konusu buluntuların günlük kullanıma ait olanlarıyla dış pazarlarda satılmak üzere üretilmiş olanlarına ilişkin bir değerlendirmeye yer verilecektir. Özellikle bardakların kusursuz ince işçiliği ve gelişen bezeme repertuarı bazılarının olasılıkla ticari amaç doğrultusunda yapılmış olabileceklerini bize gösterirken bazı bardakların hatalı üretilen örneklerinin kalede oluşu bunların günlük yaşam objesi olarak kullanıldığını gösteren verilerdir. Seri üretim ürünü olan bardaklar; onlar kadar olmasa da, daha az sayıda üretilmiş görünen küresel gövdeli sürahiler ve ayaklı kâseler de ticareti yapılan camlar arasında görünmektedirler. Bizans dünyasında lüks objeler olarak daha çok saray ve varlıklı manastırların mutfaklarında yer alan cam eşyalar, Kadıkalesi'nde de olasılıkla Ortaçağ aristokratlarına satılmak üzere üretilmiş olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Cam, Ortaçağ Camcılığı, Kap

*Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Bizans Anabilim Dalı, MANİSA
E- posta: tumayhazinedar@yahoo.com

TABLEWARES OF GLASS FINDS BYZANTINE PERIOD FROM KUŞADASI KADIKALESİ ANAIA EXCAVATION

Abstract

Glass material contained in the small finds of the excavation in Kadikalesi at Kuşadası. Intensified in recent years, offers a variety of information for particularly between with the work of everyday life and trade network of information for our understanding. Mentioned of these glass finds while the second terms of numerical density of the small finds which found in Kadikalesi excavation since 2001. Glass finds numerical excess diversity in terms of form and color demonstrate, although most of them with broken and missing parts, it can be resist with the medieval glassmaking offers important data. In papers, Kadikalesi excavation finds intensive of glass for everyday use cups, goblets bottles, jugs and bowl with large amount of examples presented will be introduced. Glass finds include hit the ring pedestal and bottomed cups, being narrower than bottles, percussion bottom and funnel mouth swollen bodied jugs. Separated by their volumes and footed bowls with various types of goblets are remarkable examples are. The richness of glass works frits, slag faulty manufactured parts, finds which may be part of lade is proving glass production pieces in the castle. Accordingly these findings daily use of foreign markets intended to be sold which will be included an evaluation. Especially perfect of fine craftsmanship and embellishment evolving repertoire while some of mad effort commercial purposes some samples of cups incorrectly manufactured consisting in the castle, showing that their used as daily life objects data. Spherical jugs the less edition they are lesser extent appears and footed bowls are seen as trade among the glasses. Glassware luxury objects of Byzantine world located in the kitchens of the palace and wealthy monasteries. In Kadikalesi probably intended to be sold the medieval aristocrat in Kadikalesi.

Keywords: Glass, The Medieval Glass Making, Ware

Kadikalesi bugün Kuşadası sahilinde bulunan bir Bizans savunma yapısıdır. Kadikalesi sadece Ortaçağ'dan günümüze ulaşan bir kale değil içerisinde anıtsal bir kilisesi, şapelleri, atölyeleri, sarnıçları, alt yapısı, mescidi ve Osmanlılardan kalan tabyaları ile bir yapılar topluluğudur.

Bazı arkeolojik yayınlarda Anaia ile özdeşleştirilmiş olan Kadikalesi proto-historik bir höyük üzerinde yükselir ve kıyıya hâkim konumuna göre bir liman kalesidir (Fotoğraf 1). Ancak arkeolojik bulgular kalenin savunma işleminin sadece kent ve limanla sınırlı olmadığını göstermiştir. Kale içerisinde genişleyen açmalar bu kalın duvarların anıtsal bir dini yapıyı koruma altına aldığını ortaya koymaktadır. Nitekim bu yapı Laskarislerin (1204-1261) Anaia başpiskoposluğunun ikametgâhı idi. 1261 Nymphaion antlaşmasının sağladığı olanaklarla,

İtalyanların Akdeniz dolaşımlarında Anaia önemli bir liman olmuştur. Kazılar denizaşırı ticareti Latinlerin, üretimin ise Bizanslı ustalar tarafından gerçekleştirildiğini gün ışığına çıkarmıştır¹.

Kadıkalesi kazıları 2001 yılından bu yana Prof. Dr. Zeynep Mercangöz tarafından yürütülmektedir². 2005 yılından itibaren, gelişen plankarelere bağlı olarak kilise kompleksi güney batıdan belirmeye başladığında önce bir şapel sonra da bunun bitişiğinde mezar ek yapısı ortaya çıkmıştır. Nitekim ek yapının duvar payelerinin arasında sonradan oluşturulmuş arkosoliumlardaki gömüler yapının kimliğine ışık tutmaları açısından dikkat çekicidir. 2007 yılından itibaren açmalar büyütülüp derinleştirildikçe kilise önce bir narteks ile ona eklenmiş bir dış narteks ve naos ortaya çıkmaya başlamıştır. Aynı yıllarda kilisenin güneybatı köşesine sonradan eklenmiş tek sütunlu ve dört birimli özenli bir sarnıç açıldı. Ek sarnıç olarak adlandırdığımız ikincisi su toplamak için dış narteksin güney birimi kapatılarak oluşturulmuştur. 2009 kazı sezonunda ise sözünü ettiğimiz ikinci sarnıç temizlenmiştir³. 2011 yılı kazı çalışmaları sırasında bemanın kuzeyinde yer alan kemerin bir açıklık olduğu fark edilip, bu kemerin temizlenmesiyle birlikte müthiş bir alt yapı ortaya çıkarılmıştır. Özellikle 2012 kazı sezonunda alt yapının tamamen açılmasıyla birçok cam parça toplanmıştır.

Cam objeler, kalenin küçük buluntuları arasında sayısal olarak seramik eserlerin arkasında ikinci sırada yer almaktadır. Kalenin, genel anlamda her yerinden cam parçalar toplanmaktadır. Ancak sayısal veriler dikkate alındığında cam buluntuların daha çok kilisenin kuzey ve güney yan nefinde, alt yapıda, sarnıç⁴ ve atölyeler kesiminde yoğunlaştığı gözlenir.

Kadıkalesi'nde cam buluntuların her açma ve her tabakadan toplanması ayrıca sayısal yoğunluklarının çok fazla oluşu bize kaledeki cam üretimini işaret eden en önemli verilerden biridir. Özellikle 2009 yılında sarnıçların ve 2012 yılında alt yapının temizlenmesi ile cam buluntular hem sayısal yoğunluk hem de form ve çeşitlilik bazında birçok yenilik ortaya koymaktadır. Kalede cam buluntularının fazla olmasının yanı sıra özellikle cam üretim aşamasında kullanılan fritler ve cam üretimi sırasında ortaya çıkan atık malzemeler, üretim hatalı örnekler, cam cürufaları ve köpükleri gibi çeşitli materyaller Kadıkalesi'ndeki üretimi ispatlayan verilerdir⁵.

Cam malzemenin ana maddesini oluşturan silisyum dioksit ve sodyum'dur. Ayrıca camın içerisinde silisyum oksit dışında çeşitli alkaliler bulunmaktadır. Bunlar ise sodyum, potasyum, magnezyum gibi elementlerdir. Ayrıca alüminyum gibi çeşitli modifiyeler bulunmaktadır. Yüzdelik oranlar camlarda değişse de, silisyum oksit camın %70'ni, alkaliler

¹Zeynep Mercangöz, *Bizanslı Ustalar Latin Patronlar*, İstanbul 2013, s. 13.

²Değerli Hocam Prof. Dr. Zeynep Mercangöz'e cam buluntuları çalışmama izin verdiği ve desteğini benden hiçbir zaman esirgemediği için çok teşekkür ederim.

³Mercangöz, *Bizanslı Ustalar*, s. 16.

⁴2009 yılında sarnıçlar kazının çok önemli verilerini sundular. Ancak asıl önemlisi burada kalenin Ortaçağ ticari üretimine ilişkin ilk toplu bilgilere ulaşılmış olmasıdır. Toplanan seramik ve cam parçalar arasında seri üretime işaret eden binlerce kap-kaçak parçaları ile hatalı üretimler ve yarı mamul seramikler bulunuyordu. Bize göre bu su depoları kullanılmadıkları bir zamanda ama yine Ortaçağ'da kale içindeki yaşam faaliyetlerinden ve özellikle üretim sektöründen artıkları barındırıyordu. Ayrıntılı bilgi için bk. Mercangöz, *Bizanslı Ustalar*, s. 16.

⁵Kadıkalesi'ndeki cam üretimi ile ilgili bk. Tümay Hazinedar Coşkun, *Kuşadası Kadıkalesi Kazısı 2007-2010 Sezonu Cam Buluntuları*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2012; Tümay Hazinedar Coşkun, *Bizanslı Ustalar Latin Patronlar*, İstanbul, 2013, s. 125-135.

%15'ni, modifiyeler ise %10'nu oluşturmaktadır. %1 ise camın içerisine katılan ve ona renk veren kobalt, demir, krom, kalay, manganez gibi bazı metal oksitlerdir⁶. Söz konusu bu elementler 1700 C° civarında ergimeye başlamaktadır. Ancak frit denilen büyük bloklar halindeki camın kırılmasıyla oluşturulan parçaların, camı eritmek için kullanılan potaya atılmasıyla beraber cam ergimeye 1550 C° civarında başlar⁷. Böylece hem yakıt hem de zamandan tasarruf yapılmaktadır⁸. Kadıkalesi'nde görülen fritler olasılıkla tank tipi fırınlarda büyük bloklar halinde üretilen camların kırılmasıyla oluşturulan üretim parçalarıdır⁹ (Fotoğraf 2A).

Camı meydana getiren bu elementler ergime noktasına ulaştığında bir takım reaksiyonlar meydana gelir ki bu olaydan sonra camın yüzeyinde hava kabarcıkları oluşmaya başlar. Bu hava kabarcıklarının oluşmasını engellemek amacıyla cam ustası, camın eriyik halde bulunduğu potadaki camı sürekli karıştırır. Bu işlem esnasında camın üst yüzeyinde köpüklenme meydana gelmektedir. Bu köpükleri de yine cam ustası kaşık benzeri bir aletle potadan alıp dışarıya atar¹⁰. Kadıkalesi'ndeki cam köpükleri de olasılıkla bu şekilde üretim sırasında ortaya çıkan buluntulardır (Fotoğraf 2D).

Cam üretiminin varlığını destekleyen diğer bir grubumuz ise sayısal çoğunluklarıyla dikkati çeken cam cüruflarıdır. Söz konusu cürufların, camın eritildiği potanın dibine yapışıp zamanla bir katman haline gelmesiyle oluştukları ya da cam fırınların atıkları olduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 2B). Kadıkalesi'ndeki cam üretiminin verilerinden biri de üretim sırasında camın çabuk donması nedeniyle zamanında şekil verilememiş olan üretim hatalı cam parçalarıdır. Üretim hatalı örnekler neredeyse kaledeki cam buluntuların tüm tiplerinde gözlenmektedir.

Üretimin önemli göstergelerinden biri de çoğu amorf parçanın varlığıdır. Cam üretimi sırasında cam eserlerin üfleme çubuğundan kesilmesiyle atık hale gelen bazı küçük cam parçaları, bulunmuş cam kaplarla renk ve doku olarak benzer özellikler gösterirler ve bu nedenle de seri üretimlerden arta kalanlar olarak nitelendirilirler. Bunun gibi bazı camların ağız ve kulp kısımlarının sonradan yapılmasıyla oluşan fazlalıklar da kesilip atılmışlardır.

Kadıkalesi'ne özgün görünen ve bu nedenle "Anaia Şişeleri" olarak adlandırdığımız küçük şişeler, farklı boyutları ve kalın cidarları ile dikkat çekicidir. Yaklaşık 14 ile 16 cm boyutlarında olan ve 5 değişik tipi bulunan kalıba üfleme tekniğiyle üretilen ancak ağız kısımları aletle şekillendirilmiş kalın cidarlı şişelerin de, bir liman kenti olan Anaia'nın şarap ticareti gibi

⁶Camı renklendirmede çeşitli metal oksitler kullanılırdı; uçuk mavi-bakır ya da demir, koyu mavi- bakır ya da kobalt, yeşil-indirgenmiş demir, koyu yeşil-bakır, pembe ve kırmızı-altın, mor ve eflatun-manganez, siyah-demir, bakır, manganez, beyaz - çinko, sarı opak-antimon bileşikler, kırmızı opak-bakır oksit, sarı-gümüş. Ayrıntılı bilgi için bk. Önder Küçükerman, *Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığı*, İstanbul, 1985, s. 47.

⁷Ayrıntılı bilgi için bk. Özgü Çömezoğlu, *Akdeniz Çevresi Ortaçağ Camcılığı Işığında Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Cam Buluntuları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007, s. 442.

⁸Ayrıntılı bilgi için bk. Hazinedar, *Bizanslı Ustalar*, s. 127.

⁹Tank tipi fırınlar, dikdörtgen prizma şeklindeki çok fazla derinliği olmayan ancak bir günlük üretime yetecek kadar yeri olan fırınlardır. Ayrıntılı bilgi için bk. Atilla Cengiz Kılıç, *Cam Üretiminde Üfleme Yöntemiyle Biçimlendirme*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1995, s. 62.

¹⁰Ayrıntılı bilgi için bk. Çömezoğlu, *Akdeniz Çevresi Ortaçağ Camcılığı*, s. 441.

şimdilik ne olduklarını bilmediğimiz parfüm ya da tıbbi sıvıların ticaretinde kullanılmış olduklarını varsaymaktayız¹¹(Fotoğraf 3). Bu şişelerin içlerinin dolu gönderilmiş olabileceğini gösterir kanıtlar da 2007 ve 2009 kazı sezonlarında ele geçirilmiş olan, şişelere sıvıların doldurulmasına yardımcı olabilecek aynı tipteki iki cam olmuştur. 2009 yılında açık mavi renkli ve huniye benzer şekilli obje de şişelerin doldurulmasında kullanılmış olmalıdır.

Kadıkalesi’nde bugüne kadar sürdürülen kazı çalışmaları sırasında henüz bir cam fırını bulunamadı. Bunun nedeni ise cam fırınlarının geçici olarak yapılması ile ilgili olabileceği gibi kalenin sonraki yapılaşmaları sırasında ortadan kaldırılmış olabileceği de olası diğer bir sebeptir¹². Ancak cam fırının bloklarına ait olduğu düşünülen çeşitli camsı doku taşıyan parçalar buluntularımız arasında mevcuttur¹³(Fotoğraf 2C). Camsı doku taşıyan bloklar ve cam cürufları bize kalede muhtemelen potalı bir fırının var olduğunu göstermektedir¹⁴. Cam üretimi Kadıkalesi’nde kuşku götürmez bir gerçek olup özellikle Ortaçağ’da cam fırınlarının derme çatma yapıldığı ve günümüze pek ulaşamadığı da bilinen bir gerçektir¹⁵.

Bizans günlük yaşamında bir sofraya kültürü vardı. Bu sofralar da genellikle günlük kullanım kabı olarak seramik malzeme tercih edilirdi. Bunun nedeni seramik malzemenin daha ucuz ve yapımın daha kolay olması idi. Seramik malzemenin yanında soflarda cam kapların da kısmen tercih edildiği görülmektedir. Cam malzemenin tercih edildiğini günümüze ulaşan ikonografik konulu eserlerden öğrenmekteyiz. Bu eserlerden sofraya resimlerine baktığımızda cam kapların daha çok özel akşam yemeklerinde ya da özel günlerde, düğünlerde kullanıldığı gözlenmektedir. Özellikle Son Akşam Yemeği, Kana Düğünü ve İbrahim’in Konukseverliği gibi İncil ve Tevrat öykülerini içeren sahnelerdeki soflarda cam eserlerin yer aldığı görülür.

Kadıkalesi cam buluntularından kadehler sofraya kaplarının önemli bir grubunu oluşturmaktadır. Aslında Ortaçağ’da kadehler tıpkı çubuklu kandiller gibi içine yağ ve fitilin konulmasıyla aydınlatmayı sağlamaya yönelik objeler olarak kullanılmıştır. Ancak Kadıkalesi cam kadehleri günlük kullanım kapları içerisinde değerlendirdi. Bunun en önemli nedeni ise kadeh parçalarının yanında, çubuklu kandillerin yakınında sıkça rastladığımız metal aksam ve fitillerin bulunamamasıdır. Kadehlerin çanak kısmı serbest üfleme tekniği ile ayak kısmı ise aletle çekilerek oluşturulmaktadır. Kadehler genel anlamda iki gruba ayrılmaktadır. İlk grup Boğumlu Kadehler olmakla birlikte kadehin çanak ile ayak kısmı arasında bir veya birden fazla

¹¹Ayrıntılı bilgi için bk. Zeynep Oral Çakmakçı, *Örnekler Işığında Bizans Asiası’nda Cam Sanatı*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2008; Zeynep Çakmakçı, “Kuşadası Kadıkalesi/Anaia Kazılarında Ortaçağ Bizans Camcılığına Yeni Bir Grup: Cam Unguentariumlar”, *Anadolu Antik Cam Sempozyumu*, Kaunos, 2010, s.151.

¹²Gezici ustaların, yerel ihtiyaçları karşılamak için gelip, geçici fırınlar kurdukları ve ihtiyaçları karşıladıktan sonra gittikleri düşünülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Maria Stern, “Ancient and Medieval Glass from the Necropolis Church at Anemurium”, *IX. Congres de l’Association Internationale Pour l’Histoire du Verre*, Liege, 1985, s. 44. Antalya Demre Aziz Nikolaos Kilisesi de cam üretilen ancak fırın veya cam yapımına ilişkin aletlerin bulunamadığı merkezlerden biridir. Ayrıntılı bilgi için bk. Çömezoglu, *Akdeniz ve Çevresi Ortaçağ Camcılığı*, s. 443.

¹³Benzer örnekler için bk. Danielle Foy, “Le Verre en Tunisie: L’apport des Foilles Recentes Tuniso Françaises”, *JGS*, Vol. 45, 2003, s. 97.

¹⁴Potalı fırınlar cam üretiminde yaygın olarak kullanılmış dayanıksız fırınlardır. Ayrıntılı bilgi için bk. Kılıç, *Cam Üretiminde Üfleme*, s. 61.

¹⁵Ayrıntılı bilgi için bk. Hazinedar Coşkun, *Kuşadası Kadıkalesi Kazısı*, s. 17-20; Hazinedar Coşkun, *Bizanslı Ustalar*, s. 125-135.

boğumun olduğu görülmektedir. Diğer bir grup ise Düz Ayaklı Kadehler olup ayak kısımları uzun ya da kısa olarak ikiye ayrılmaktadır. Kadehler genellikle zeytin yeşili, açık mavi-açık yeşil, açık yeşil-açık sarı, açık sarı ve açık yeşil tonlarındadır. Bugüne kadar ele geçirilen hiçbir kadeh parçası üzerinde herhangi bir süsleme ögesi görülmemektedir¹⁶ (Çizim 1). Yunanistan, Athos Stavronikita Manastırı'nda Son Akşam Yemeği konulu duvar resminde masa üzerinde cam kadeh görülmektedir. Yine Kosova, Gracanica Manastırı'nda Kana Düğünü konulu freskoda masanın tam ortasında cam kadeh seçilebilmektedir (Fotoğraf 4).

Kadıkalesi sofa kapları arasında yoğunluk olarak en az sayıdaki grubu cam kâseler oluşturmaktadır. 2009 yılına kadar kazı buluntuları arasında pek rastlayamadığımız sofa kabı son yıllarda artan sayılarıyla cam buluntuları zenginleştirmektedir. Kadıkalesi kâseleri Ayaklı Kâseler ve Halka Kaideli Kâseler olarak ikiye ayrılmaktadır. Çanak kısımları serbest üfleme tekniği ile üretilip kaide ve ayak kısımları aletle çekilerek oluşturulmaktadır¹⁷. Kâseler genellikle açık mavi ve açık yeşilin tonlarındadır. Oldukça özenli ve kusursuz işçiliğe sahip olan ayaklı kâseler, günlük kullanım objesi olarak değil lüks tüketimde kullanılmış olmalıdır (Çizim 2). Hatta bu grubun kalede ticareti yapılan cam eserlerden olduğunu söyleyebiliriz. Trabzon Ayasofyası, duvar resimlerinden Kana Düğünü konulu sahnede masanın üzerinde cam kâseler görülmektedir. Yine Yunanistan Athos Büyük Manastırı, İbrahim'in Konukseverliği konulu freskoda cam kâseler seçilebilmektedir.

Sofra kapları arasındaki diğer bir grup cam sürahilerdir. Sürahiler serbest üfleme tekniğiyle üretilip ağız kısımları aletle şekillendirilmektedir. Vurma dipli ve olasılıkla şiş karınlı olan sürahiler üzerinde bazen kapla aynı renkte bazen ise farklı renkte lif bağlama süslemelerin yapıldığı görülür¹⁸. Sürahiler genellikle açık sarı, açık mavi ve açık yeşil renklidir. 2007 yılından itibaren kazı buluntuları arasında sıkça rastladığımız sürahiler yine kusursuz işçilikleriyle dikkati çeken cam eserlerdir. Bu yönleriyle yine günlük kullanım dışında özel soflarda tercih edilen kaplardır (Çizim 3). Yunanistan Athos Vatopedi Lavra Manastırı duvar resimlerinden Kana Düğünü konulu sahnede vurma dipli ve şiş karınlı sürahi Kadıkalesi örneklerine oldukça benzemektedir (Fotoğraf 5). Yine St. Nicolas Anapus Manastırı, Kana Düğünü konulu sahnede uzun boyunlu ve şiş karınlı cam sürahi görülmektedir.

Sürahiler dışında yine servis kapları içinde yer alan şişeler Kadıkalesi cam buluntuları içerisinde sayısal açıdan yoğun bir gruptur. Serbest üfleme tekniği ile oluşturulan şişelerin ağız kısımları aletle biçimlendirilmektedir (Çizim 4). Genellikle açık mavi, açık sarı ve açık yeşil renklidirler. Şişeler farklı boyutları ve tipleriyle yine özel kullanım ürünleridir. İtalya, Santa Croce Bazilikası ve Yunanistan Athos, Stavronikita Manastırı, Son Akşam Yemeği konulu sahnede farklı boyutlarda cam şişeler masanın üzerinde görülmektedir. Yine Benaki Müzesi'nde yer alan İbrahim'in Konukseverliği konulu ikonada cam şişeler masada yer almaktadır.

¹⁶Ayrıntılı bilgi için bk. Hazinedar Coşkun, *Kuşadası Kadıkalesi Kazısı*, s. 68-80. ; Oral Çakmakçı, *Örnekler Işığında Bizans*, s. 155-193.

¹⁷Ayrıntılı bilgi için bk. Hazinedar Coşkun, *Kuşadası Kadıkalesi Kazısı*, s. 123-125.

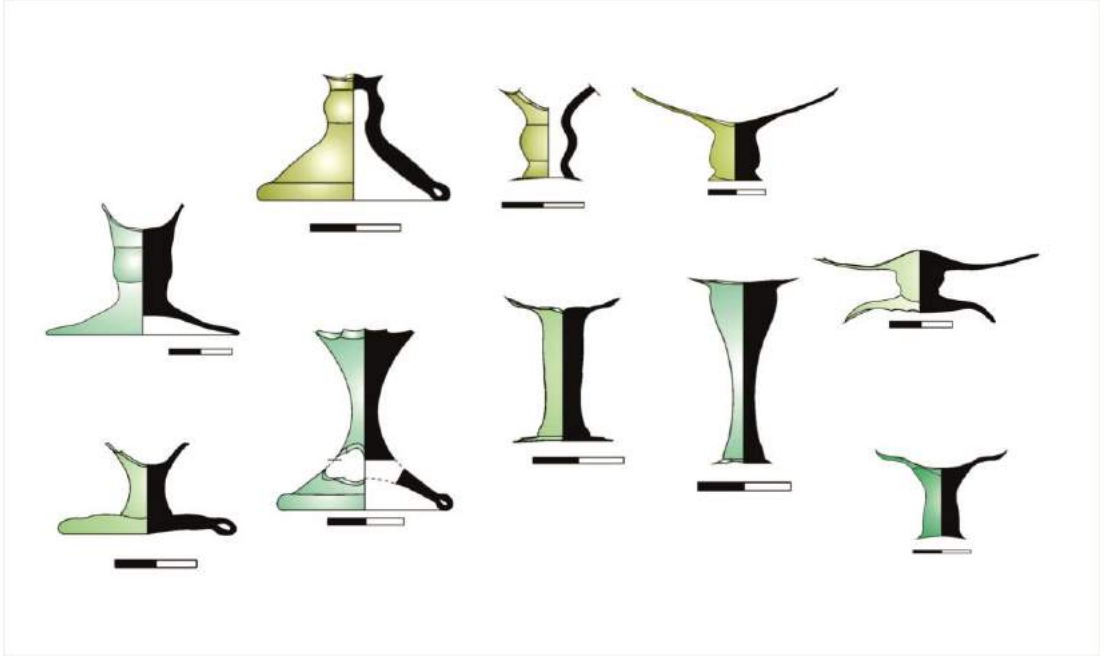
¹⁸Ayrıntılı bilgi için bk. Hazinedar Coşkun, *Kuşadası Kadıkalesi Kazısı*, s. 113-122.

Kadıkalesi sofrâ kapları arasında en yoğun grubu cam bardaklar oluşturur. Cam bardaklar genel anlamda ikiye ayrılmakla beraber birçok alt gruba sahiptir. Özellikle lüks tüketim malı olarak üretilip dışarıya ihraç edildiğini düşündüğümüz cam bardaklar parlak renkleri, kusursuz işçilikleri ve yoğun süslemeleriyle dikkat çekicidir. Vurma Dipli Konik veya Küresel tipli olan bardaklar serbest üfleme tekniğı ile üretilmiştir. Bardakların üzerinde bazen kapla aynı renkte bazen ise farklı renkte lif bağlama süslemeler yer almaktadır. Lif bağlama süslemelerin dışında cam kap oluşturulduktan sonra üzerine cam applike bezemelerin oluşturulduğı örneklerde yoğundur. Yine bardaklar üzerinde çimdikleme denilen kap henüz sıcak iken cımbız benzeri bir aletle sıkıştırılarak oluşturulan süslemeler de görölmektedir¹⁹. Özellikle küresel formlu bazı bardakların kaide kısımlarının cam henüz sıcak iken çekilerek sarkıt benzeri süslemeler oluşturdukları gözlenir (Çizim 5). Bu grup bardaklar genellikle açık sarı, açık yeşil, açık sarı-açık yeşil tonları renklidir. Bu bardaklara örnek olarak geç dönemde olsa Fransa Saint Pierre le Vieux Kilisesi Son Akşam Yemeğı konulu duvar resminde masanın üzerinde Kadıkalesi buluntularından kaidesi sarkıt süslemeli bardağın birebir örneğini görmekteyiz. Rusya, St. Nicetas Kilisesinden Kana Düğünü ve Selanik St. Aziz Nikolaos Kilisesi İbrahim Konukseverliğı konulu duvar resimlerinde figürlerin ellerinde cam bardaklar görölmektedir. Yine İstanbul, Kariye Camii, dış narteks mozaiklerinden Şarap Mucizesi sahnesinde ve Athos, Büyük Lavra Manastırı, Son Akşam Yemeğı konulu duvar resimlerinde cam bardaklar seçilebilmektedir.

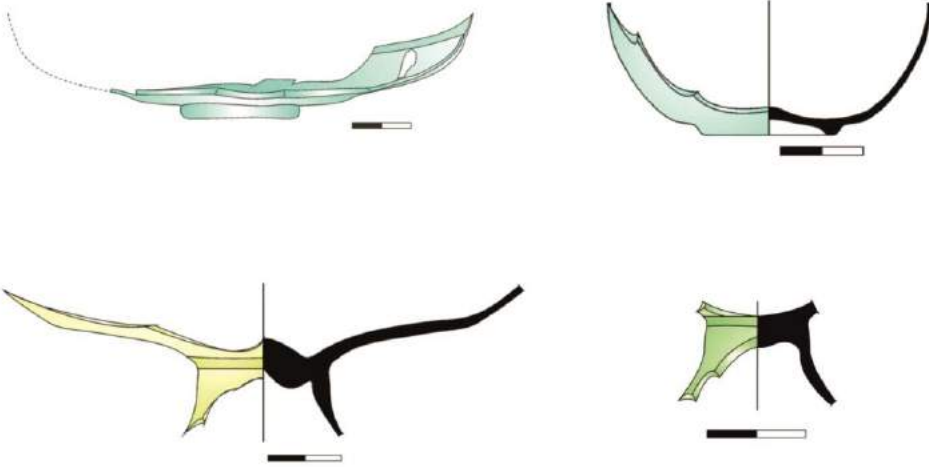
Cam bardakların ikinci grubunu oluşturan kaplar diğerk gruba göre süslemesiz olmaları ve flu renkli camlarıyla daha çok kalede kullanılmış örnekler olarak görölmektedir. Bu bardaklar da yine serbest üfleme tekniğı ile üretilmiştir (Çizim 6). Ancak diğerk gruptaki bardaklardan farklı olarak üzerlerinde herhangi bir süsleme öğesi gözlenmez. Bu tip bardaklar genellikle açık mavi ve açık yeşil renklidir. Cam bardakların günlük değıl de özel kullanım ürünü olduklarıyla ilgili ipuçlarını yine duvar resimleri göstermektedir. İtalya, Santa Croce Bazilikası, Mecdelli Meryem'in İsa'nın ayağını yıkadığı sahnede masanın üzerinde yer alan iki bardak yine Kadıkalesi ikinci grup bardaklarının birebir örneğı gibidir (Fotoğraf 6).

Kazı sezonlarında kalenin neredeyse tüm mekânlarından toplanabilen cam objeler, kusursuz sayılabilecek özenli işçilikleri, çeşitli formları ve farklı tiplerinin yanı sıra zengin bezeme repertuarları ile Ortaçağ cam sanatını aydınlatmaktadır. Kadıkalesi sofrâ kaplarının içinde yer alan olasılıkla seri üretim ürünü olan süslemeli bardaklar; onlar kadar olmasa da, daha az sayıda üretilmiş görünen küresel gövdeli sürahiler ile şişeler ve ayaklı kâseler de ticareti yapılan camlar arasında görönmektedirler. Bizans dünyasında lüks objeler olarak daha çok saray ve varlıklı manastırların mutfaklarında yer alan cam eşyalar, Kadıkalesi'nde de olasılıkla Ortaçağ aristokratlarına satılmak üzere üretilmiş olmalıdır.

¹⁹Ayrıntılı bilgi için bk. Oral Çakmakçı, *Örnekler Işığında Bizans*; Hazinedar Coşkun, *Kuşadası Kadıkalesi Kazısı*, s. 81-93.

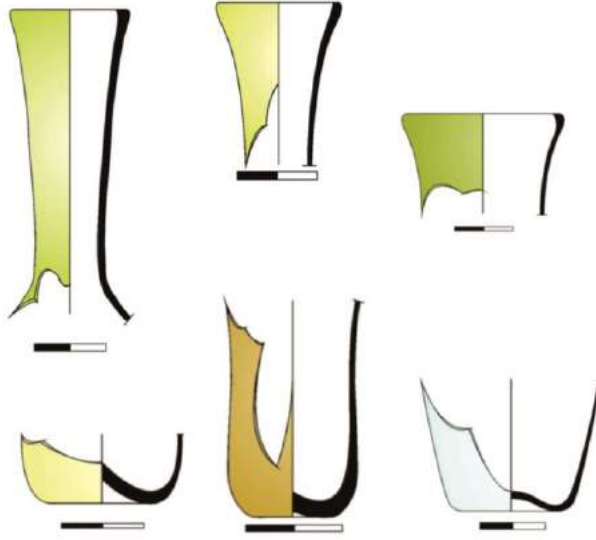
Çizim 1- Cam kadehler

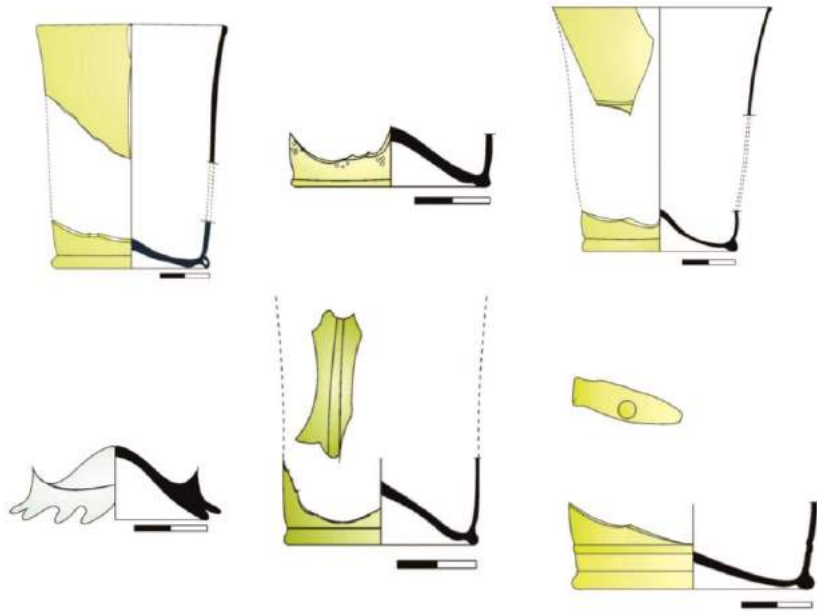
Çizim 2- Cam kâseler

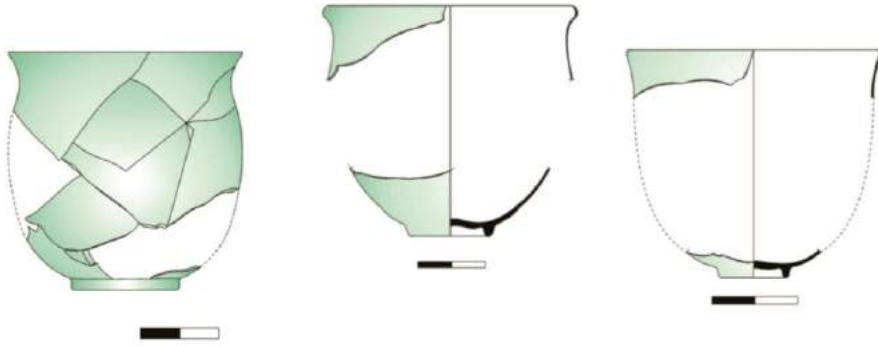
Çizim 3- Cam sürahiler

Çizim 4- Cam şişeler

Çizim 5- Cam bardaklar

Çizim 6- Cam bardaklar

Fotoğraf 1- Kadikalesi hava fotoğrafı

Fotoğraf 2- A- Fritler, B- Cürüflar, C- Üstünde cam kalıntısı olan parçalar, D- Köpükler

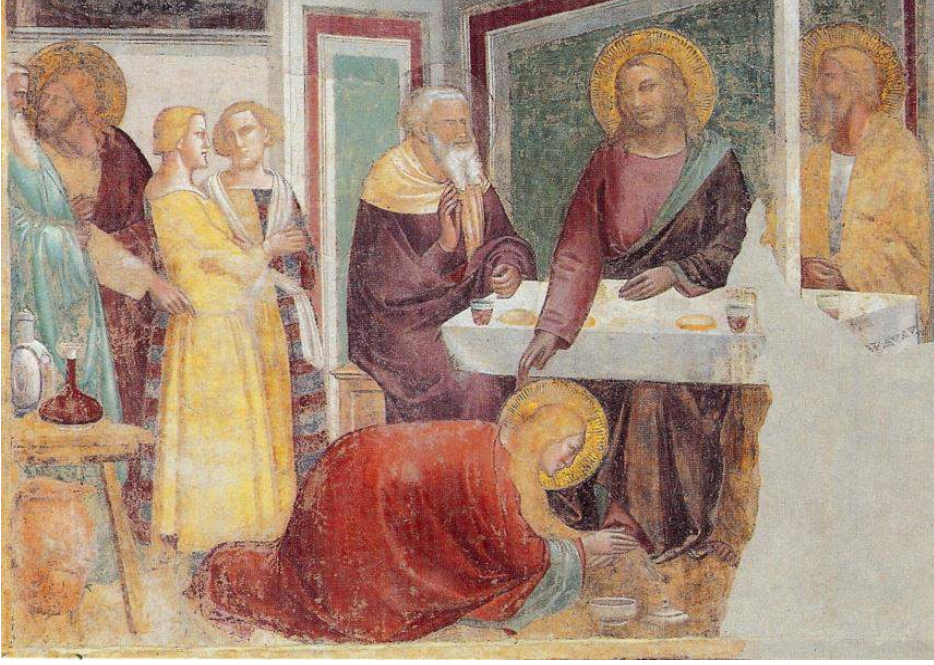
Fotoğraf 3- Anaia şişeleri

Fotoğraf 4 - Gracanica Manastırı, Kana Düğünü konulu duvar resmi

Fotoğraf 5- Yunanistan Athos Vatopedi Lavra Manastırı duvar resmi

Fotoğraf 6 - Santa Croce Bazilikası, Mecdeleli Meryem'in İsa'nın ayağını yıkadığı sahne

ADNAN MENDERES UNIVERSITY
FACULTY OF ARTS AND SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY OF ART
EFELER - AYDIN / TURKEY

ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ
SANAT TARİHİ BÖLÜMÜ
EFELER - AYDIN / TÜRKİYE

